

De tweede brigade bij de manoeuvres in Overijssel, 17 - 24 aug. 1876

<https://hdl.handle.net/1874/234597>

mm 11025

BR.1676.I.18.

1876 I, 10

DE TWEEDE BRIGADE

BIJ DE

MANOEUVRES IN OVERIJSEL.

(17—24 AUGUSTUS 1876).

's GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

1876.

LIBRAIRIE ANCIENNE ET MODERNE
J. L. BEIJERS.
NEUVE G. 56.
UTRECHT.

DE TWEEDE BRIGADE

BIJ DE

MANOEUVRES IN OVERIJSEL

(17—24 AUGUSTUS 1876).

's GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

1876.

Manoeuvre van 17 Augustus ¹⁾.

Onderstelling. Eene noordelijke legermacht (1^e Brigade) is bij Ommen de Vecht overgegaan en rukt in de richting van Helendoorn en Rijssen op, met het voornemen zich van de spoorwegverbinding Hengelo—Zutphen meester te maken.

Eene zuidelijke legermacht (2^e Brigade) zal op den 17^{en} Aug. de vijandelijke voorposten zoo noodig terugwerpen, en de hoogten van den Vriezenberg (tusschen Rijssen en Goor) bezetten, met aanleuning links aan het Elsenerveen en rechts aan Elsen. Die stelling zal ten 8 ure v. m. moeten bezet zijn, en door het opwerpen van vluchtige werken, in een krachtigen staat van tegenweer worden gebracht.

Alvorens de dispositiën aan te geven, welke door de 2^e Brigade voor den 17^{en} genomen werden, schijnt het noodig mede te deelen, waar de troepen-afdeelingen van die Brigade op den 16^{en} Augustus in hoofdzaak gekantonneerd waren.

¹⁾ Daar de officieele stukken niet ter mijner beschikking zijn, moet ik grootendeels de hulp van het geheugen inroepen, zoodat het niet onmogelijk is, dat in het een of ander detail (b. v. het nummer van een klein onderdeel), of in het juiste tijdstip waarop de eene of andere gebeurtenis plaats greep, eene onjuistheid is ingeslopen; ik vertrouw echter dat zulke onnauwkeurigheden tot de uitzonderingen zullen behooren.

Samenstelling van de 2^e Brigade: 8^e regiment infanterie (1^e, 2^e, 3^e en 4^e bataljon); 1^e en 2^e eskadron 2^e reg. huzaren; 2^e en 3^e batterij 1^e reg. veld-artillerie; 2^e peloton 4^e comp. mineurs; comp. art. transporttrein 2^e reg. veld-artillerie; telegraaf-brigade en pontontrein, beurtelings bij de 1^e en 2^e brigade; 1 detachement 2^e comp. hospitaal-soldaten.

Hoofd-kwartier der 2^e Brigade te Goor.

Het 1^e bataljon gekantonneerd in Wiene en Zeldam.

Het 2^e bataljon op bivak bij Goor.

Het 3^e bataljon gekantonneerd in Diepenheim en Stokkum.

Het 4^e bataljon gekantonneerd in Markelo.

De cavalerie gekantonneerd in Markelo en Delden.

De artillerie in Deldener Esch.

De mineurs in Goor.

De transporttrein gedeeltelijk in Kerspel Goor.

Uit deze dislocatie zal het duidelijk zijn, dat tot de uitvoering der gegevene onderstelling, het concentreren der Brigade niet doelmatig zou geweest zijn, weshalve de Brigade-commandant ongeveer de volgende dispositien voor den 17^{en} Augustus nam:

Van de cavalerie verkent een eskadron de strook Markelo, De Borkeld, Rijssen, Hericke, Schoolbuurt, Rijssen; het andere eskadron de strook Hericke, Schoolbuurt, Rijssen, Goor, Enter, Rijssen. De verkenning vangt aan ten 6 $\frac{1}{4}$ uur v. m.; na afloop verzamelt zich de cavalerie zuidwaarts van den Bovenberg.

Het 1^e bataljon, de 2^e en 3^e veld-batterij en het peloton mineurs, marcheeren 17 Aug. ten 6 $\frac{1}{4}$ ure v. m. van Goor over Stoevelaar, Zwartendijks brugje en Schoolbuurt, naar de tapperij, alwaar de artillerie en de mineurs nadere bevelen afwachten; het 1^e bataljon marcheert door op Elsen, werpt zoo noodig 's vijands voorposten terug, en zet zich in genoemd dorp vast.

Het 2^e bataljon trekt de voorposten in zoodra het 1^e bataljon door de voorposten-linie rukt, volgt daarna langs denzelfden weg het 1^e bataljon, en blijft tot nader order bij de tapperij noordwaarts van Schoolbuurt in reserve.

Het 3^e bataljon marcheert ten 6 $\frac{1}{4}$ ure v. m. van paal 28 (kunstweg Goor-Markelo) over Winterkampen naar den Vriezenberg, en bezet dien, na zoo noodig de vijandelijke voorposten te hebben teruggedrongen.

Het 4^e bataljon marcheert ten 6 $\frac{1}{4}$ ure v. m. uit Markelo, neemt den weg over Schoolbuurt, bezet, na zoo noodig 's vijands voorposten te hebben teruggeworpen, de hoogte bij

den Krakel, en vormt de verbinding tusschen het 1^e en 3^e bataljon.

Ambulance te Schoolbuurt. Grootte trein te Goor. Kleine trein te Sendinkshoek.

Opmerking over de genomene dispositien. Het moet den lezer opvallen, dat het 3^e bataljon gedислоceerd in Diepenheim, en het 4^e gedислоceerd in Markelo, respectievelijk den Vriezenberg en den Krakel moesten bezetten, waardoor kruising van de colonnes gedurende den marsch moest ontstaan. In het algemeen moeten kruisingen van colonnes vermeden worden, doch in dit geval kon de hier gevolgde marschregeling niet alleen zonder nadeel, maar zelfs in het voordeel van de troepen geschieden. In de eerste plaats toch marcheerde het 4^e bataljon vroeger uit Markelo, dan het 3^e van paal 28, zoodat het 4^e bataljon eenigen tijd vóór het 3^e moest marcheren, doch er nooit dwars voor kon komen. In de tweede plaats hadden het 3^e en 4^e bataljon nu, van uit hunne kantonnementen, ongeveer denzelfden afstand te doorloopen tot de punten die zij bezetten moesten, daar de afstand van den Vriezenberg tot Diepenheim (waar een groot deel van het 3^e bataljon gedислоceerd was) plus minus 9 KM., de afstand van den Krakel over Schoolbuurt, Winterkampen, Herberg de Pot, Markelo ¹⁾ plus minus 7 KM. bedraagt.

Uitvoering. Ten 7 u. 45 m. v. m. naderden de verschillende colonnes, nagenoeg in eene linie de aangegevene punten, en hadden ten 8 ure v. m. de voorgeschrevene positiën bezet. Het 1^e bataljon moest daarbij een vijandelijken vooruitgeschoven waarnemingspost uit Elsen terugwerpen.

Zoodra de Brigade-commandant de stelling nader verkend had, gelastte hij, dat de 3^e veld-batterij stelling zou nemen op hoogte 36 bij den Krakel, en dat de 2^e batterij zich onder de bevelen zou stellen van den commandant van het 1^e bataljon, ten einde meer rechtstreeks deel te nemen aan de verdediging van het dorp Elsen.

¹⁾ Deze marschlijn was in de dispositie aangegeven, daar door het kiezen van binnenwegen, de juiste richting in dit moeilijke terrein zeer gemakkelijk kon verloren gaan.

De stelling van de troepen was nu als volgt:

Linker vleugel. De Vriezenberg, bezet door het 3^e bataljon.

Centrum. 4 compn. van het 4^e bataljon, oostelijk daarnaast de 3^e veld-batterij.

Rechter vleugel. Elsen, bezet door het 1^e bataljon en de 2^e veld-batterij. De verbinding tusschen het 1^e bataljon en de 3^e veld-batterij, werd gevormd door eene comp. van het 4^e bataljon.

Het 3^e en 4^e bataljon versterkten hunne stellingen door tirailleur-loopgraven, en schoven eene comp. in het hout aan den voet der hoogten gelegen, vooruit.

Het 2^e bataljon bleef voorloopig bij de tapperij in reserve. De mineurs namen deel aan het versterken der stelling.

Korte terreinbeschrijving. De Vriezenberg en de hoogte 36 bij den Krakel, domineeren het geheele noordwaarts gelegen terrein tot Rijssen. De Vriezenberg beheerscht daarbij het Elsenerveen tot de Borkeld, en heeft over het algemeen steiler hellingen dan de hoogten bij den Krakel, die onder zachte glooiingen tot het Voorveld afloopen. In noord-noordoostelijke richting vormen de Esch en het Lokerveld kleine terreingolven, op en aan wier oostelijke helling het dorp Elsen gelegen is. Het terrein noordelijk van den Vriezenberg en den van Krakel is grootendeels bouwland, en tot de boschpartijen op het Elsener Leemveld nagenoeg geheel open, enkele kleine en op zich zelve staande boschperceelen vertoonen zich aan den voet der genoemde hoogten. Het dorp Elsen ligt eenigszins in de diepte, bestaat uit een gering getal afzonderlijk liggende kleine boerenhoeven gedekt door stroo, en vindt dan ook alleen zijn verdedigingskracht in de heggen en walletjes die de hofsteden omringen. Een vijandelijke aanval is hier het meest te vreezen, daar de aanvaller, verborgen door de boschpartijen op het Elsener Leemveld, het dorp gedekt kan naderen, en eene geheime omtrekking oostelijk over het geheel opene Elser Broek niet mogelijk is.

De Brigade-commandant zag dan ook na de verkenning der stelling in, dat eene zwakke frontbezetting van den Vriezenberg en den Krakel voldoende was, en dat de terreintoestand eischte dat de grootste krachten achter den rechter vleugel werden geconcentreerd. Dientengevolge ontving het 4^e bataljon

last, de gevechtlinie te verlaten, en zich gedekt door de terreinplooien, zuidwestelijk van Elsen op te stellen. Het 2^e bataljon werd daarbij zuidwaarts van Elsen aangetrokken, zoodat, voor de onmiddellijke verdediging van Elsen, nu 3 bataljons en 1 veldbatterij beschikbaar waren.

Het 3^e bataljon ontving daarbij bevel, om onder het bezet houden van den Vriezenberg, zijne stelling oostwaarts tot aan de 3^e veldbatterij uit te breiden.

Ondertusschen was van de hoogte 36 eene vijandelijke afdeling gezien, geschat op $\pm 1\frac{1}{2}$ eskadron cavalerie en eene rijdende batterij, welke de hoogten zuidelijk van Rijssen bij de Koerbelt en den Brekel afdaalde, en die nadat zij door de 3^e veldbatterij van 2000—1500 pas was beschoten, in het dal achter de boschjes bij het Elsener Leemveld verdween. Spoedig daarna echter kwam de rijdende batterij op het Voorveld, op 1200 pas van de 3^e batterij in stelling, en opende het vuur. Onder het innemen dezer positie werd zij zoo hevig door de 3^e batterij, en door de vooruitgeschoven tirailleurs van het 3^e en 4^e bataljon beschoten, dat zij na korten tijd moest opleggen, waarop zij in de richting van het Brekelsveld terugging, en met 2 sectiën op 2000 pas eene nieuwe stelling innam.

Middelerwijl toonden ten 9 $\frac{1}{2}$ ure voormiddags lange en laaghangende stofwolken in de richting van Rijssen, de nadering van vijandelijke infanterie-colonnes aan. Deze werden dan ook spoedig op de hellingen van den Esch en van de Koerbelt zichtbaar, waarop zij door de 3^e batterij onder vuur werden genomen. Zij verdwenen daarna grootendeels in het meer bedekte terrein van het Tiggelveld. Een ernstige aanval op den rechtervleugel van den verdediger werd nu steeds duidelijker, zoodat de Brigade-commandant zich naar Elsen begaf, ten einde zelve de verdediging te kunnen leiden.

De cavalerie die hare verkenningen verricht had, stond nu zuid-westelijk van den Bovenberg geconcentreerd, en liet door 1 peloton het Elsenerveen, en door 1 peloton het terrein noordwaarts van Elsen verkennen. Dit laatste werd echter spoedig door vijandelijke infanterie teruggedrongen.

De stelling van den verdediger was op dit tijdstip de volgende :

linkervleugel en centrum 3^e bataljon Vriezenberg en Krakel,
 3^e veldbatterij Krakel,
 eene compagnie van het 4^e bataljon;
rechtervleugel 1^e bataljon Elsen,
 2^e veldbatterij oostelijk Elsen,
 2^e en 4^e bataljon zuidwestelijk van Elsen in reserve,
 cavalerie zuid-westelijk van den Bovenberg.

Terwijl tegen den linkervleugel van den verdediger een vijandelijk bataljon demonstreerde, begonnen de vijandelijke infanterie-tirailleurs tegen 11 ure voormiddags, uit de boschpartijen zuidelijk van Elsener Leemveld tegen Elsen te deboucheeren, en ontwikkelde zich hier het infanteriegevecht.

Het 1^e bataljon dat zijne tirailleurs achter de heggen en terreingolven aan den noordrand van Elsen had opgesteld, week voor den krachtigen stormaanval door den vijand ondernomen, zoodat de noordpunt van Elsen voor den verdediger verloren ging, deze tot in het midden van Elsen, oost-noord-oostwaarts van Esch (hoogte 31) terugweek, en zich aldaar op nieuw vastzette. Door het teruggaan van dit bataljon had de 2^e batterij moeten opleggen; zij nam echter daarna eene nieuwe stelling zuid-westelijk van Elsen, en beschoot toen met de 3^e batterij, de noordpunt van het dorp. Het 2^e bataljon werd nu in de gevechtlinie westelijk van het 1^e bataljon aangetrokken, het 4^e bleef 400 pas meer achterwaarts in reserve. Na eene korte pauze begon het gevecht op nieuw. De 1^e Brigade die het behaalde voordeel wilde vervolgen, drong met zijne infanterie-tirailleurszwermen in Elsen door, en was spoedig op nieuw in een hevig vuurgevecht met den verdediger gewikkeld. Deze trok hierop nog 2 compagniën van het 4^e bataljon in de vuurlinie, zoodat nu 12 compagniën en 2 batterijen artillerie het vernielende vuur op den vijand richtten. De stormloop door de 1^e Brigade beproefd, leed nu schipbreuk op de sterke stelling van den verdediger, waarna de manoeuvre als geëindigd werd beschouwd.

Manoeuvre van 18 Augustus.

Onderstelling. Een zuidelijke legermacht (2^e Brigade) is bij

Rijssen geconcentreerd, en is voornemens de Vecht over te gaan en in *Drenthe* te dringen.

Hiertoe rukt de 2^e Brigade 's morgens ten 7½ ure van Rijssen en marcheert over Hellendoorn en Lemele op Ommen.

Daar eene ontmoeting met den vijand allerwaarschijnlijkst, doch het punt waar deze ontmoeting kon plaats hebben geheel onbekend was, werd bij de 2^e Brigade vastgesteld dat de marsch-colonne diende te worden geformeerd, en dat de cavalerie vooruit gezonden moest worden, om het terrein te verkennen, en den vijand op te sporen. Van dit beginsel uitgaande, nam de Brigade-commandant de volgende dispositiën:

7 pelotons cavalerie verkennen van af 7½ ure voormiddags het terrein, begrepen tusschen de Regge, en de lijn Rijssen, Berg Eg, de Brand enz.

1 peloton cavalerie marcheert op den rechter Regge oever, van Rijssen over Notter, Veenkamp, Marle enz.

De voorhoede der colonne marcheert ten 7½ ure voormiddags van Hagslagen en volgt den kunstweg naar Hellendoorn.

Uitvoering. Ten 7½ ure voormiddags stelde zich de voorhoede, bestaande uit 4 compagniën van het 3^e bataljon en het peloton mineurs van Hagslagen in beweging.

De hoofdcollonne volgde ten 7 ure 45 min. in den volgenden marschvorm:

4 ^e	bataljon,	
2 ^e	} veldbatterij,	
3 ^e		
2 ^e	} bataljon,	
1 ^e		

Kleine trein op 2000 pas achter de colonne gedekt door 1 compagnie van het 1^e bataljon.

De groote trein bleef voorloopig in Rijssen, en werd telegrafisch met den staart der colonne verbonden.

De linkerflankdekking werd gevormd door een compagnie van het 3^e bataljon, welke over den Ligtenberg, Groot-Hexel, Nienland, Noetselen enz. marcheerde.

De rechterflank werd gedekt door een peloton infanterie dat den weg over Zuna, Nijverdal enz. nam.

Reeds zeer spoedig kwam van de vooruitgezondene cavalerie bij den Brigade-commandant bericht, dat zij gestooten was op vijandelijke cavalerie-patrouilles die echter terugweken.

Ten 8 ure 10 min. voormiddags, toen de voorhoede tot den Tol genaderd was, kwam bericht dat bij Veldkamp vijandelijke infanterie was opgesteld, en dat de zuidelijk daarvan gelegen heggen en boschpartijen, door afgezeten cavaleristen van de 2^e Brigade, in afwachting van de eigene infanterie, bezet werden. Eenige oogenblikken daarna rapporteerde de cavalerie dat Nieland door infanterie bezet was, en dat voortdringen in de richting van Noetselen onmogelijk was geworden, daar sterke vijandelijke cavalerie-afdeelingen het oprukken naar dat dorp beletten.

Bij Veldkamp gekomen, lostte de voorhoede de in gevecht zijnde cavalerie af, en won eenig terrein in de richting van de Stoombleekerij en de Slikkert. Het hevige vijandelijke vuur bracht den Brigade-commandant hier spoedig tot de overtuiging, dat een frontaanval door dit hegrijke terrein, tegen een goed bezette stelling, geene kansen van slagen had, zoodat hij besloot de beslissing in de richting van Noetselen te zoeken.

Dientengevolge ontving het 3^e bataljon last het gevecht langs den kunstweg sleepende te houden; het 4^e bataljon moest het 3^e ondersteunen, zoo noodig op zijn linkervleugel in de gevechtslinie plaats nemen, en zodoende het verband vormen tusschen het 3^e bataljon, en de troepen die den aanval in de richting van Noetselen zouden doen. Voor dezen aanval werden bestemd het 1^e en 2^e bataljon met de 2^e en 3^e veld-batterij, aan welke afdeeling werd opgedragen bij Hoogeland van den kunstweg af te buigen, en over Klein-Hexel de richting op Noetselen te nemen. Deze colonne die door zeer houtrijk en moeilijk terrein bij Groot- en Klein-Hexel moest marcheeren, hield te veel noordwaarts aan, en kwam daardoor in de boschpartijen zuidoostwaarts van Nieland. Daaruit deboucheerende stuitte zij op den vijand, die den diep ingesneden hollen weg welke van Nieland in oostelijke richting loopt, sterk bezet had.

Het 2^e bataljon ontwikkelde zich nu achter de terreinplooiën zuidoostelijk van Nieland, de 2 veldbatterijen namen stelling

op de hoogte oostelijk van 16, en kwamen daardoor onmiddellijk in het hevige infanterie en artillerievuur.

Het 1^e bataljon moest westwaarts der batterijen de slaglinie verlengen.

Het vuur uit Nieland was zoo hevig, dat het onmogelijk was lang daarin te blijven, weshalve het 2^e bataljon na korte voorbereiding, een voorwaartschen stoot moest verrichten, ten einde te trachten den vijand uit Nieland te verdrijven, en de eigen artillerie daardoor van het hevige infanterievuur te bevrijden. Deze aanval leed schipbreuk op de sterke stelling van Nieland, zoodat de infanterie in de boschpartijen zuid-oostwaarts van die plaats terugtrok, de veldbatterijen oplegden, en het 1^e bataljon in de boschpartij zuidelijk van Nieland retireerde. Deze boschranden werden daarop door het 1^e en 2^e bataljon bezet.

Het grootste deel der cavalerie had zich intusschen westwaarts van Hexel verzameld, en observeerde vijandelijke ruitery, die uit Noetselen deboucheerde, en tot dekking diende eener rijdende batterij, welke in zuidelijke richting over de helling van den Haarlerberg trok, en de 2^e Brigade in de linkerflank bedreigde.

Een tweede aanval zou in werkelijkheid met het 1^e en 2^e bataljon, waarvan dit laatste door 's vijands vuur groote verliezen geleden had, geene kansen van slagen gehad hebben; zoodat dezen dag de 1^e Brigade bepaaldelijk in het voordeel zou geweest zijn. Van den Divisie-commandant kwam intusschen bericht, dat de 2^e Brigade van af dat oogenblik kon rekenen, op eene ondersteuning van 2 bataljons infanterie en 1 batterij veld-artillerie, zoodat de aanval nu met goede kansen van slagen kon worden hernieuwd.

Door den Brigade-commandant werd daarop bevolen, dat 2 batterijen meer achterwaarts tusschen de boschjes noordwestelijk van Klein Hexel positie moesten nemen, en Nieland hevig moesten beschieten. De andere batterij maakte front tegen de rijdende artillerie, en opende daarop het vuur.

Van de infanterie bleef het 2^e bataljon in den boschrand noordwestelijk van Klein Hexel, het 1^e, 5^e en 6^e bataljon zouden Nieland, door sterk noordwestelijk aan te houden, omvattend aanvallen.

Eene compagnie van het 1^e bataljon kreeg de richting op den Haarlerberg, en moest tegen de rijdende batterij en hare dekking oprukken. Het 1^e bataljon ontwikkelde zich nu oostelijk van côte 15 in de terreinplooiën, het 5^e bataljon noordwestelijk daarvan met front naar Nieland, het 6^e bataljon volgde in compagnies-colonnes in 2^e linie. Na eene voldoende voorbereiding door de artillerie en infanterie rukten deze bataljons op Nieland vooruit, en maakten zich stormenderhand van dit gehucht meester.

Hiermede eindigde de manoeuvre.

Manoeuvre van 19 Augustus.

Onderstelling. De 2^e Brigade zet 19 Augustus den marsch over Lemele op Ommen voort, en tracht tegelijk met den vijand die in aftocht is, den rechter Vechoever te bereiken. Afmarsch uit Hellendoorn 7½ ure voormiddags precies.

Van af 8½ ure voormiddags kan de 2^e Brigade op een versterking, van 2 eskadrons cavalerie en 1 veldbatterij rekenen.

Om aan de opdracht te voldoen, was het noodzakelijk den vijand zoo spoedig mogelijk in te halen en tot staan te brengen ¹⁾. Dientengevolge nam de Brigade-commandant de volgende beschikkingen.

2 eskadrons cavalerie en de 3^e veldbatterij marcheeren met den meesten spoed van Hellendoorn, en grijpen den vijand aan waar zij hem ontmoeten. Zoodra de 2 eskadrons versterking gekomen zijn, worden deze ter ondersteuning nagezonden.

2 compagniën van het 4^e bataljon volgen de cavalerie zoo snel mogelijk, en ondersteunen haar, of lossen haar af in het gevecht.

Ten 7½ ure voormiddags marcheert de voorhoede der colonne van Hellendoorn en volgt den weg Hellendoorn—Lemele. Zij be-

¹⁾ Bevond de vijand zich niet op den kunstweg Hellendoorn—Ommen, dan moest men zich zoo snel mogelijk verzekeren van het bezit van de Nieuwe brug, en daarna van de brug bij Ommen, terwijl men zich gelijktijdig zoover mogelijk zijwaarts moest eclaireeren.

staat uit de drie overige compagniën van het 4^e bataljon en het peloton mineurs.

De colonne zelve neemt den volgenden marschvorm:

1^e bataljon;

2^e veld-batterij;

2^e }
3^e } bataljon;

kleine trein 2 KM. achter;

groote trein tot nader order in Hellendoorn.

Uitvoering. De vooruitgezondene cavalerie en de 3^e veld-batterij, waarbij zich de chef van den staf der 2^e Brigade bevond, stootte zuidelijk van de kerk van Lemele op eene vijandelijke veldwacht. Deze week terug en werd onmiddelijk vervolgd, waarna de cavalerie Lemele binnentrok, en den marsch naar het noorden met snelheid wilde vervolgen, toen zij van den scheidsrechter last ontving het verder voortdringen voorloopig te staken, daar de vijand nog niet geconcentreerd was. Hierdoor ging het groote voordeel dezer snelle handelwijze, voor de 2^e Brigade verloren.

Ter hoogte van Hankotte, kreeg de colonne bericht van de ontmoeting met den vijand.

De twee vooruitgezonden compagniën waren intusschen tot de kerk bij Lemele genaderd, terwijl het hoofd der voorhoede circa 1200 pas van die kerk verwijderd was.

Toen nu van den scheidsrechter bericht kwam dat de beweging kon vervolgd worden, werd de geheele voorhoede aange trokken, en drong deze langs den kunstweg, noordwaarts van de kerk van Lemele vooruit, waarbij zij vuur kreeg van eene sectie vijandelijke artillerie, die in noord-westelijke richting aan den voet van de Lemelerhoogte was opgesteld. Eene sectie der 3^e veld-batterij kwam daarop op den straatweg in stelling.

Terwijl deze voorhoede langzamerhand terrein won, was het hoofd der colonne ter hoogte van de kerk van Lemele gekomen, en daar men tot toen nog niet wist of de Lemelerberg zelve ook door 's vijands artillerie bezet was, in welk geval het deboucheeren uit Lemele onmogelijk zou zijn, besloot de Brigade-commandant twee bataljons en een batterij over de Zandkuil en den Lemeler-

berg, in de richting van het voormalig signaal te zenden, ten einde den vijand zoo noodig van daar te verdrijven, en daar eene artilleriestelling te nemen ¹⁾). Voor deze beweging werden bestemd het 2^e en 3^e bataljon en de 2^e veld-batterij. Het 1^e bataljon, de twee sectiën der 3^e veld-batterij en de hulpbatterij, zouden met het 4^e bataljon langs den straatweg oprukken.

Het voorhoede-bataljon won langzamerhand terrein, toen door uitgezondene patrouilles bericht kwam, dat de Lemelerberg niet bezet was.

Onmiddelijk besloot de Brigade-commandant hiervan partij te trekken, en zond daarom dadelijk twee eskadrons cavalerie en eene veld-batterij uit Lemele, om zich van het bezit van den Lemelerberg te verzekeren. Hierbij zouden zich dan later het 2^e en 3^e bataljon, en de 2^e batterij aansluiten. Nauwelijks was bij de 2^e Brigade met de uitvoering dezer bevelen aangevangen, of het bericht kwam bij den Brigade-commandant, dat de manoeuvre als geëindigd moest worden beschouwd.

Manoeuvre van 21 Augustus.

Onderstelling. De 2^e Brigade, versterkt met 2 bataljons en eene batterij, gaat 21 Augustus de Vecht bij Oevermanshoek over, en zet zich in Stegeren vast.

Demonstratiën worden verricht bij 't Laar, Vilsteren en Hessem.

De 1^e Brigade moet de Vecht observeeren en gaat elke poging van de 2^e Brigade om de Vecht over te gaan, met kracht tegen.

Door de 2^e Brigade werden de volgende beschikkingen genomen :

Een eskadron cavalerie, het 3^e bataljon en een sectie der 2^e veld-batterij, demonstreeren westwaarts van Ommen, bij 't Laar, Vilsteren en Hessem.

¹⁾ Door eene batterijstelling ongeveer bij côte 70 op den Lemelerberg, kon de vijand, die wellicht in den boschrand aan den straatweg bij klein Lichtenbelt stelling had genomen, in de flank worden beschoten, of kon van côte 81 (voormalig signaal), zoo de vijand den terugtocht trachtte voortzetten, de Nieuwe brug op plus minus 2500 pas, werkzaam worden bestreken.

Hierbij werd speciaal gewezen op de noodzakelijkheid om de infanterie met veel vertoon, en de sectie artillerie dan hier dan daar te gebruiken, om den vijand in den waan te brengen, dat eene overtocht aan de westzijde van Ommen zou worden beproefd.

Een peloton cavalerie, gedислоceerd in Junne, moest van Zeeze tot den Prathoek; een peloton cavalerie, gedислоceerd te Beerse, moest het deel van de Vecht, van den Prathoek tot Marienburg observeeren.

Twee pelotons zouden ongeveer op het kruispunt van den Beerser- en Nieuwe Hammerweg tot ondersteuning worden opgesteld.

Daar bovendien in Beerse eene compagnie van het 2^e bataljon gedислоceerd was, diende deze mede tot observatie van de Vecht, van af den Prathoek tot Achterend.

Deze observatietroepen hadden den specialen last vijandelijke verkenningen te beletten, de Vecht over te gaan, ze althans op die rivier terug te werpen, en te beletten de hoofdcollonne te observeeren.

De rest der Brigade moest met het brugmaterieel ten 7¼ ure voormiddags, bij den Vossenboer tot den afmarsch gereed staan.

De demonstratiën westwaarts van Ommen werden met veel beleid verricht. De cavalerie wierp de vijandelijke patrouilles terug, ging daarna de Vecht over, en verrastte een peloton vijandelijke infanterie. De sectie artillerie deed zich bij 't Laar, en tusschen 't Laar en Vilsteren hooren. Van de infanterie demonstreerden 2 compagniën bij 't Laar, 2 bij Vilsteren, en 1 bij Hessem. Hier en daar trokken zij de Vecht over, nestelden zich in de hofsteden op den rechter oever, en onderhielden een sleepend gevecht met vijandelijke afdeelingen, ter observatie op den rechter Vecht-oever opgesteld.

Even noordelijk van Junne, was het peloton cavalerie dat daar geconcentreerd was, op een vijandelijk peloton gestooten, dat teruggedrongen werd en de Vecht overging. Na versterking te hebben ontvangen, werd een ander vijandelijk peloton eveneens teruggedrongen, waarna de eigen cavalerie de Vecht doorwaadde, doch op hare beurt door sterkere vijandelijke cavalerie-afdeelingen

werd teruggeworpen. Later rukte een peloton naar den Hongerigen Wolf, alwaar het eene halve compagnie vijandelijke infanterie overviel, en buiten gevecht stelde.

De Brigade had zich intusschen ten 7½ ure voormiddags bij den Vossenboer vereenigd, zond eene compagnie van het 2^e bataljon als linkerflankdekking langs den Nieuwen Hammerweg, met last op Junne te marcheeren, en daarna tot dekking te dienen van de 2^e veld-batterij, die bevel kreeg, met die comp. naar Junne te gaan, en oostwaarts van dat dorp positie te zoeken, om Stegeren te beschieten zoo dit door den vijand bezet was, of wel om, indien de verdediger aanzienlijke afdeelingen bij het punt van overgang had geconcentreerd, dezen in de flank te bestoken.

De rest der Brigade rukte in 3 colonnes van den Vossenboer, over het Beerser zand naar Beerse.

De linker colonne werd gevormd door het 1^e en 5^e bataljon, de midden colonne door het 2^e en 6^e bataljon en de 3^e batterij, de rechter colonne door het 4^e en 3^e bataljon en de hulpbatterij.

Ten 8 ure voormiddags was de Brigade in eene gedekte rendez-vous-stelling bij Beerse gerukt, en was de waadbare plaats verkend. De compagnie uit Beerse was, versterkt door afgezeten ruiterij, bij het voetveer van Oldeman en bij de waadbare plaats bij Oevermanshoek, in een sleepend vuurgevecht gewikkeld met zwakke vijandelijke observatieposten. De vijand wierp nu ongeveer 1 compagnie infanterie met den looppas op den rechter oever, tegenover de waadbare plaats.

Het 1^e bataljon deboucheerde daarop met 3 compagniën geheel en tirailleur opgelost uit Beerse, nestelde zich, onder sprongsgewijze avanceeren, tegenover 's vijands tirailleurs, en opende een hevig vuur op den verdediger. Deze week daarop in noordelijke richting terug, waarna het 1^e bataljon onmiddellijk de waadbare plaats doorging, en zich achter de hoogten bij Oevermanshoek vastzette. Het was van het hoogste belang zoo snel mogelijk terrein te winnen, zoodat het 1^e bataljon zich niet lang ophield, maar den wijkenden vijand zoo spoedig mogelijk volgde, en zich zuidwaarts van Stegeren in de terreingolven vastzette.

Onmiddellijk werd het 1^e bataljon door de hulpbatterij gevolgd,

die dadelijk op den linkervleugel van het 1^e bataljon stelling nam, en een hevig vuur op vijandelijke afdeelingen opende, welke zich in de bosschen en hofsteden oostwaarts van de Nieuwe landen vertoonden. Deze batterij werd zoo spoedig mogelijk door het 5^e en 6^e bataljon gevolgd.

Het aantal der nu overgebrachte troepen was voldoende om op Stegeren te rukken, en zich in dat dorp te nestelen. Terwijl het 2^e en 4^e bataljon, met de 3^e batterij de Vecht overtrokken, ging het 1^e en 5^e bataljon in eerste, en het 6^e bataljon in tweede linie, tegen Stegeren vooruit. De tegenstand die ontmoet werd was gering, daar de vijand hier hoogstens over 1 bataljon en 1 veld-batterij beschikte. Deze laatste poogde op het Stegeren veld eene stelling intenen, doch werd door eene compagnie van het 1^e bataljon, opgelost in eene zeer dunne tirailleurlinie, langzamerhand teruggedrongen. Onder flauwen wederstand werd de noordelijke rand van Stegeren bereikt, en het kwam er nu voornamelijk op aan, de aansluiting westelijk aan de Vecht te verkrijgen, en achter den linkervleugel de grootste krachten te concentreeren, daar hierop de hoofdaanval te wachten was. Dientengevolge kreeg het 2^e bataljon last, zich op den linkervleugel der stelling te plaatsen, westelijk, plus minus 1000 pas zuidwaarts van de Nieuwe Goot, de aanleuning aan de Vecht te zoeken, en oostelijk aan te leunen tegen de 3^e batterij, die met de hulpbatterij, noordwaarts van de school van Stegeren op een terreinverheffing opreed. Oostelijk van die batterijen kwam in eerste linie het 4^e, terwijl de rechtervleugel gevormd werd door het 1^e bataljon. In tweede linie, ter hoogte van de school, kwamen achter den linker vleugel, het 5^e en 6^e bataljon in reserve.

Het eskadron cavalerie werd achter-zijwaarts van den rechter vleugel, op het Stegeren Veld opgesteld.

Na het innemen dezer stelling (10 ure) had de 2^e Brigade aan de opdracht voldaan, en wachtte den aanval af. Aan de 2^e batterij en hare compagnie dekking, werd daarop last gezonden de Vecht over te gaan, en zich naar Stegeren te begeven.

Ruim een uur wachtte men op een vijandelijken aanval, doch toen deze, na verloop van dien tijd nog niet geschiedde, werd

door den Divisie-commandant gelast, dat de manoeuvre als geëindigd moest worden beschouwd.

Met het slaan eener brug bij Oevermanshoek, hadden de mineurs ten 8 ure v. m. moeten beginnen. Hiermede kon echter niet vóór 11½ ure v. m. worden aangevangen, daar door een aantal ongelukken die den vorigen avond met het brugmaterieel hadden plaats gehad, dit laatste niet voor genoemd uur bij Oevermanshoek aankwam.

Manoeuvre van 22 Augustus.

Onderstelling. De zuidelijke (thans oostelijke) macht (2e Brigade), is er in geslaagd de Vecht over te gaan, en Stegeren te bezetten. De noordelijke (thans westelijke) macht (1e Brigade), is nabij Ommen samengetrokken.

De 2e Brigade neemt ten 8 ure voormiddags stelling, à cheval van den grintweg van Hardenbergh naar Ommen, ter hoogte van den Tol bij de Hooge Gravenbrug, en wacht in die stelling nadere bevelen af.

Tot de uitvoering van de gegevene opdracht nam de commandant der 2e Brigade ongeveer de volgende dispositiën.

7 pelotons cavalerie verkennen van af 7 ure voormiddags het terrein begrepen tusschen de Vecht, en de lijn Hongerige Wolf (kunstweg Hardenbergh-Ommen), Smitje. Na afloop der verkenning vereenigt zich de cavalerie achter-zijwaarts van den rechtervleugel der stelling.

2 compagniën van het 3^e bataljon, en een half peloton cavalerie observeeren de Vecht, van de Witte Belt tot den Prathoek, en van daar tot het voetveer bij Oldeman. De hoofdmacht dezer compagniën staat in Stegeren.

De mineurs breken de geslagene brug bij Oevermanshoek af, en maken de waadbare plaats bij 't voetveer van Oldeman onbruikbaar.

De rest der 2^e Brigade staat ten 7½ ure voormiddags, in rendez-vous-stelling bij den Hongerigen Wolf, en wacht daar nadere bevelen af.

Opmerkingen over de genomene dispositiën. Afgaande op de kaart,

scheen de stelling in den boschrand, oostwaarts van de Hooge Graven zeer sterk, zoodat in beginsel tot het bezetten dier stelling werd besloten. Een front-aanval scheen weinig kansen van slagen te zullen hebben, doch werd zij beproefd, dan scheen de linker vleugel van den verdediger het meest bedreigde punt; in de eerste plaats omdat het westelijk daarvan gelegen terrein den aanvaller nog de meeste dekking opleverde, en in de tweede plaats daar een terugtocht van den verdediger op Stegeren hierdoor het meest bedreigd werd.

Daar het intusschen niet twijfelachtig scheen, dat de aanvaller door eene zuidelijke omtrekking den verdediger tot het verlaten zijner stelling zou trachten te noodzaken, was het observeren en verdedigen van de Vecht, van af de Witte Belt tot het voetveer van Oldeman dringend noodig.

De brug bij Oevermanshoek, en de waadbare plaats bij Oldeman konden in het voordeel van den verdediger onbruikbaar worden gemaakt. Oogenschijnlijk moet dit eenigszins vreemd voorkomen, als men aanneemt dat de 2^e Brigade, zoo noodig in zuid-oostelijke richting moest teruggaan.

Neemt men aan, dat de 2^e Brigade ingeval van nood in oostelijke richting moest uitwijken, dan voerde de terugtocht natuurlijk op Hardenbergh.

Uitgaande van de onderstelling, dat de terugtocht zoo mogelijk over Stegeren op Beerse moest plaats hebben, zal het noodig zijn, eenigszins meer gedetailleerd de gronden aan te geven, die tot bovengenoemd besluit hebben geleid. Hiertoe is eene korte terreinbeschrijving noodig.

Het deel van de Vecht van Kalsem tot het voetveer van Oldeman, heeft eene breedte, afwisselende tusschen 25 en 50 M, is bijna overal doorwaadbaar, doch niet overal gemakkelijk bereikbaar ¹⁾.

Van Kalsem tot Schaap-belt zijn de rivieroever tamelijk laag, en bestaan voor een groot deel uit lage, soms drassige weilanden.

¹⁾ De rivierverkenning had op den 20en door den Brigade-commandant met de officieren van zijn staf plaats gehad.

Van Schaap-belt tot het voetveer bij de Goede Vrouw is daarentegen de rivier, vooral op den linker oever, zeer diep ingesneden (op enkele punten tot 3 meters), en is daarbij op den zuidelijken oever met hoog en laagopgaand hout beplant.

Alleen bij den Prathoek zou men, na eene belangrijke afgraving van den linker oever, een geschikt overgangspunt kunnen maken.

De Goede Vrouw leverde een zeer goed punt van overgang op. Van daar tot Oostermaten was het terrein op den linker oever, door de drassige bodemgesteldheid onbruikbaar; iets hooger op vond men de geslagene brug en de waadbare plaats.

Eene zuidelijk omtrekkende colonne, vond dan ook in hoofdzaak slechts 2 vakken geschikt voor een overtocht, en wel:

1°. het deel van Kalsem tot Schaap-belt;

2°. het deel van de Goede Vrouw tot het voetveer bij Oldeman.

Artillerie bij Kalsem opgesteld, bestreek uit eene stelling die tegen het westen zeer goed door de aldaar liggende hoogten gedekt was, de Vecht van Kalsem tot Schaap-belt, zoodat een aanval op dat riviervak weinig kansen van slagen kon hebben.

Eene poging tot overgang tusschen de Goede Vrouw en het voetveer van Oldeman, moest dan ook, indien de vijand werkelijk wilde omtrekken, als het meest waarschijnlijke worden aangenomen. Met de normale sterkte van de 1^e Brigade, zou eene omtrekking op de schaal als onder 2°. werd aangegeven, niet goed denkbaar zijn; doch daar deze Brigade, den 22^{en} eene zeer moeilijke taak te volbrengen had, vermeende men te mogen onderstellen, dat zij door toevoeging van troepen aanzienlijk zou zijn versterkt, in welk geval deze handelwijze zeer goed mogelijk ware.

Met het oog op de vermoedelijke handelwijze van den vijand, was alzoo het afbreken van de brug, en het onbruikbaar maken van de waadbare plaats voordeelig, daar de aanvaller hiervan anders zeker gebruik zou gemaakt hebben, om zijne artillerie en cavalerie over te brengen.

Met het oog op den eigen toestand, kon deze voorzorg geen gevaar opleveren.

Viel de vijand in front aan, dan was de kans om den aanval af te slaan zéér groot, doch het geval stellende dat zijn aanval gelukte, dan nog kon de verdediger op Stegeren teruggaan, en zich in deze sterke stelling stellig zoolang staande houden, tot de mineurs de waadbare plaats weér bruikbaar hadden gemaakt, wellicht zelve totdat de brug op nieuw zou geslagen zijn (2 uren tijd).

Handelde de vijand zooals verwacht werd, dat is, door eene zuidelijke omtrekking met aanzienlijke krachten, dan was een terugtocht over Stegeren op Beerse onmogelijk, en dan moest de 2e Brigade den vijand het deboucheeren uit Stegeren beletten, en zoo noodig den terugtocht op Harderbergh nemen.

Uitvoering. Ten 7½ ure voormiddags stond de 2^e Brigade in de opgegevene rendez-vous-stelling, en was de positie door den Brigade-commandant verkend.

Zooals reeds werd opgemerkt, was het front der stelling zeer sterk. De kleine hoogten bij de Witte Belt leverden een uitstekende stelling op, voor 1 batterij en 2 sectiën artillerie.

Front makende naar het westen, bestreken deze vuurmonden het voorgelegen terrein tusschen den Tol en Arrien, en namen de uit Ommen oprukkende vijandelijke colonnes en écharpe. Naar het zuiden front makende, bestreek deze batterij het terrein noordoostwaarts van Junne, en kon krachtig medewerken, om den vijand, die tusschen de Witte- en de Schaap-belt de Vecht trachtte over te trekken, te beschieten, of hem het deboucheeren uit Stegeren onmogelijk te maken, zoo hem de Vecht-overtocht gelukt was.

Tot dekking dezer artillerie werd eene compagnie van het 2^e bataljon bestemd, en toen deze later onvoldoende bleek, werd hieraan, op aanvraag van den artillerie-commandant, nog eene compagnie van het 1^e bataljon toegevoegd.

De stelling die de verdediger intusschen bezet had was de volgende :

2 compagniën van het 3^e bataljon te Stegeren, ter observatie van de Vecht, met cavalerie-patrouilles op den linker Vechoever;

2 compagniën dekking van de artillerie, bij Kalsen;

1 batterij en 2 sectiën artillerie, bij de Witte Belt;

4 compagniën van het 2^e bataljon, in den boschrand, zuidwaarts van den kunstweg Hardenbergh-Ommen;

1 sectie artillerie, noordwaarts van den kunstweg bij de school, gedekt door een aarden wal;

het 4^e bataljon in den boschrand noordelijk van den kunstweg;

4 compagniën van het 1^e bataljon zuidelijk, 3 compagniën van het 3^e bataljon noordelijk aan den kunstweg, 600 pas achter de eerste linie in reserve.

Omstreeks 9½ ure voormiddags deboucheerde ongeveer 1½ eskadron der eigene cavalerie uit de boschpartijen westelijk van de Hooge Gravenbrug, sloeg de richting naar het zuiden in, en stelde zich, gedekt door de boschpartijen, dicht bij den straatweg op. Zij was slaags geweest met de vijandelijke cavalerie, en hierdoor teruggeworpen, waarna zij door eene sectie rijdende artillerie was beschoten. De 2^e en 3^e veld-batterij openen nu onmiddelijk het vuur op 's vijands artillerie, waarop de cavalerie van den verdediger nogmaals eene poging deed, om de vijandelijke terug te drijven. Doch ook deze aanval mislukte, waarop zij langs den kunstweg in de richting van den Hongerigen Wolf terugtrok, en ter hoogte der reserve stelling nam.

Aan een peloton cavalerie was het intusschen gelukt, zich onbemerkt tusschen de vijandelijke colonne en hare flankdekking te plaatsen, het begeleidde deze colonne eenigen tijd onbemerkt, en viel daarop eene vijandelijke batterij in de flank aan, welke tusschen infanterie marcheerde, die door het boschrijke terrein belet werd, spoedig te hulp te komen. Dientengevolge kon deze batterij niet meer aan de manoeuvre deelnemen.

Het was nu ongeveer 10 ure voormiddags, toen eene vijandelijke infanterie-colonne tusschen Arrien en de Hooge Gravenbrug zichtbaar werd, en onder vuur werd genomen door de artillerie bij de Witte Belt. Omstreeks 10½ ure werd 's vijands infanterie in de boschpartijen, en de terreingolven westelijk van de Hooge Gravenbrug zichtbaar. Onder het aanhoudende infanterie- en artillerie-vuur van den verdediger, wierp de vijand, met kleine afdeelingen gelijktijdig, eene groote menigte troepen in de terreingolven zuidwaarts van den Tol, en teekende zich de aan-

val op den linker vleugel van den verdediger steeds duidelijker. Daar men tot nu toe van de zijde van Kalsem en Stegeren, nog niets van eene nadering van vijandelijke afdeelingen vernomen had, scheen het, dat de vijand den hoofdaanval op het front wilde beproeven, zoodat de 4 compagniën van het 1^e bataljon, tot bij de school werden aangetrokken.

Toen daarop de vijand uit zijne gedekte stelling, zuidelijk van den kunstweg bij den Tol, tegen de stelling begon te avanceeren, werden de 4 compagniën van het 1^e bataljon in de vuurlinie gebracht, en openden, met de artillerie, een moorddadig vuur op den aanvaller. Deze week daarop terug, waarbij hij aangegrepen werd door de cavalerie, die bij de school uit het bosch deboucheerde. 's Vijands infanterie sloeg echter deze ruitertij af, die nu in de richting van de school terugging.

De aanvaller ontwikkelde daarop een groot deel zijner strijdkrachten noordwaarts van den kunstweg. Zoodra hij uit de boschpartijen, westwaarts van de Hooge Gravenbrug, deboucheerde, opende eerst de artillerie, daarna de infanterie het vuur.

Het 3^e bataljon werd daarop vooruitgebracht, en nam met 2 compagniën, noordwaarts van den kunstweg in den boschrand stelling, ter ondersteuning van het 4^e bataljon. Daar de hoofdaanval zich nu over Graveland teekende, de boschrand zuidwaarts van den kunstweg, door het 2^e bataljon voorloopig sterk genoeg bezet scheen, en de Brigade-commandant berichten had ontvangen van den marsch eener vijandelijke colonne, in de richting van Arrien op Junne, was het noodzakelijk eene sterke reserve beschikbaar te houden, tot het afslaan van een aanval uit zuidelijke richting. Daarom werd aan het 1^e bataljon gelast, zich zuidwaarts van de school te verzamelen, en daar in reserve te blijven. Hier stonden alzoo 4 compagniën van het 1^e bataljon, 1 compagnie van het 3^e bataljon, terwijl de 2 compagniën artillerie-dekking als het ware in eerste linie stonden, bij een aanval uit het zuiden. Bij de reserve sloten zich daarop nog de 2 compagniën aan, die uit Stegeren waren teruggekeerd.

De stoot welke de vijand nu ten tweeden male op het front der stelling beproefde, brak op het hevige vuur van de sectie

artillerie, en van de 10 compagniën infanterie in den boschrand, waarna 's vijands infanterie in de boschpartijen terugtrok, en de manoeuvre hiermede als geeindigd werd beschouwd.

Divisie-manoevre van 23 Augustus.

Onderstelling. Vijandelijke troepen zijn in en om Zuidwolde samengetrokken.

De Divisie zal 23 Augustus de Reest overgaan, over de eenige bruikbare brug bij paal 7 in den straatweg naar Hoogeveen, den vijand uit Zuidwolde terugwerpen en vervolgens op Hoogeveen marcheeren.

Uitvoering. Van de 2^e Brigade, die nu alleen bestond uit de 4 bataljons van het 8^e regiment infanterie, werden het 1^e en 2^e bataljon bij de voorhoede, het 3^e en 4^e bataljon bij het gros (aan het hoofd) ingedeeld.

De voorhoede marcheerde ten 8 ure 30 min. van paal 6 af; het gros volgde ten 8 ure 50 min. van het snijpunt der wegen bij den Veldhoek.

Toen het hoofd der colonne ten 9 ure 25 min. bij paal 5 gekomen was, kreeg zij last halt te houden, daar de voorhoede op den vijand gestooten was. De rapporten die successievelijk van de vooruitgeschovene cavalerie waren ingekomen, hadden de overtuiging geschonken, dat de vijand ter hoogte van Wemmenhoven, á cheval van den kunstweg stelling had genomen. Op grond van deze berichten werden door den Divisie-commandant de volgende beschikkingen genomen:

de voorhoede (1^e en 2^e bataljon 8^e regiment infanterie, 1 batterij rijdende artillerie, 3 $\frac{1}{2}$ escadrons cavalerie, en de compagnie mineurs) marcheert oostelijk van Schottershuizen, naar den Ekelberg;

het 3^e en 4^e bataljon vormen, met de 2^e veld-batterij de colonne van het centrum; deze volgt den kunstweg op Zuidwolde;

een bataljon van het 1^e regiment infanterie, en 1 veld-batterij vormen de linker colonne, en marcheeren over de Bazuin, op Wemmenhoven; de rest der Divisie (3 bataljons 1^e regiment, en 1 veldbatterij) vormt de reserve, en volgt den kunstweg.

De midden colonne (waarvan alleen het een en ander kan worden medegedeeld) nam, opgelost in compagnies-colonnes, het 3^e bataljon in eerste, het 1^e bataljon in tweede linie; de 2^e veld-batterij kwam op den linker vleugel, ter hoogte van de tweede linie.

Ongeveer bij Schotter, kreeg de eerste linie artillerie-vuur uit de richting van Wemmenhoven, waarop de 2^e batterij 400 pas westwaarts van den kunstweg, ter hoogte van Schotter in stelling kwam, en het vuur op Wemmenhoven opende. Het 3^e bataljon ontwikkelde nu zijne tirailleurlinie op de kruin der hoogte, 400 pas zuidelijk van paal 1, en dekte zich achter de walletjes en heggen, welke de kruin dier hoogte omzoomden. Het vuur van den verdediger was op dit punt zeer hevig, zoodat de voorwaartsche beweging voorloopig gestaakt werd, en het den Brigade-commandant noodzakelijk voorkwam met avanceeren te wachten, totdat de aanval van de rechter colonne zich in de richting van den Ekelberg zou doen gevoelen. Na een sleepend vuurgevecht van omstreeks 15 minuten, opende de rechter colonne het vuur uit de boschjes oostwaarts van den Ekelberg, en van achter de terreingolven op het Hooge veld, waardoor het 3^e bataljon gelegenheid kreeg, eenig terrein in noordelijke richting te winnen.

De vijand die zijn linker vleugel op den Ekelberg geplaatst had, werd door den aanval van de rechter colonne in de flank bedreigd, en was nu verplicht, troepen uit het front naar den linker vleugel te detachceeren. Hierdoor werd het vuur tegen het 3^e bataljon merkbaar zwakker, zoodat dit, toen het 1^e en 2^e bataljon van de rechter colonne 's vijands positie bestormden, aan dezen aanval kon deelnemen en zich op, en bij den Ekelberg kon vastzetten.

Na de verovering dezer stelling eindigde de manoeuvre.

Na deze korte beschrijving der manoeuvres van de Tweede Brigade, zij het mij nog vergund enkele punten aan te stippen, waarvan de mededeeling wellicht eenig nut kan hebben.

De infanterie heeft, zooals meermalen van zeer bevoegde zijde werd betuigd, bijna altijd uitstekend gemanoevreerd.

Zoodra de bataljons de eerste vijandelijke projectielen hadden kunnen ontvangen, werden zij in compagnies-colonnes opgelost.

Naarmate deze den vijand naderden, en het infanterie-vuur uitwerking kreeg, werd de vorm waarin geavanceerd werd steeds ijler, zoodat binnen den afstand van 400—500 passen, de soutiens der tirailleurzwermen in min of meer verspreiden vorm vooruitgingen, en ook de hoofdtroepen in die formatie dikwijls de tirailleurliniën naderden, om na een krachtig snelvuur, als het ware in ééne linie, den storm te beproeven.

Het avanceeren der tirailleurs en soutiens had echter hier en daar meer gedekt kunnen geschieden, terwijl ook de vuurdiscipline nog niet altijd die volkomenheid had bereikt, welke zoo hoog noodig is (manoeuvre van 22 Augustus).

Over het algemeen heeft de cavalerie aan den Brigade-commandant, tijdig de meest voldoende inlichtingen weten te verschaffen, en heeft eenige malen, door het stout optreden van kleinere afdeelingen, verrassende en hoogst belangrijke resultaten verkregen (manoeuvre van 21 en 22 Augustus).

Bij de verkenningen had de cavalerie dikwijls eene zeer moeilijke taak, doordat zij met de geringe macht van gewoonlijk 7 pelotons, dikwerf een terreinstrook van 7 à 8 KM. breedte te éclaireren had.

De grootste moeilijkheid hierbij, bestaat in het vooruitgaan der onderdeelen in onderlinge verbinding, en dit is toch hoogst noodzakelijk, als men voorkomen wil, dat sommige gedeelten worden afgesneden, en dat vijandelijke afdeelingen onbemerkt door de verkennende cavalerie rukken. Enkele malen werd dit houden van onderlinge verbinding, m. i. wel eens een weinig uit het oog verloren, en volbrachten eenige der kleinere afdeelingen de opgedragene taak, op zich zelve beschouwd uitstekend, doch meer alsof zij eene zelfstandige opdracht hadden, dan wel dat zij in onderling verband handelden.

De bewegingen van de artillerie, werden op het gevechtveld met snelheid verricht, en de stellingen over het algemeen op de voordeeligste punten ingenomen. De voertuigen van de batterijen, die plaats moesten vinden bij den kleinen trein, konden echter niet altijd de batterij waartoe zij behoorden, even gemakkelijk loslaten. Zoo b. v. zag men bij de manoeuvre van 17 Augustus, de reserve-voertuigen van een der batterijen, westwaarts van Elsen, nagenoeg in de gevechtlinie.

Over het algemeen kleefden de treinvoertuigen nog te veel aan de troepen. Niettegenstaande door den Brigade-commandant, nog voor den aanvang der manoeuvres, bijzondere voorschriften gegeven werden, voor de voertuigen der verschillende treinen, zag men somwijlen in de colonnes, of te dicht bij het gevechtveld, voertuigen van den kleinen trein.

De werkzaamheid der mineurs gedurende de manoeuvres, werd van verschillende zijden zeer geroemd. Na een zeer vermoeienden en moeitevollen arbeid op 20 Augustus, werd op den volgende dag, met defect materieel, binnen 2 uren tijds, een brug van ruim 18 m. lengte, en van ruim 3 m. breedte, over de Vecht bij Oevermanshoek geslagen.

Ten einde de troepen niet noodeloos te vermoeien, het voorbij elkander marcheeren van onderdeelen te voorkomen enz. enz., werd, zooals dit behoort te geschieden, de tijd nauwkeurig berekend, waarop zich de afdeelingen op de verzamelplaatsen, of op de opgegevene punten moesten bevinden. Enkele malen bevonden zich, lang voor het aangegevene tijdstip, onderdeelen op die punten. Dit is natuurlijk af te keuren, want hierdoor ontnemt men aan de troepen noodeloos een deel van de welverdiende rust, en maakt soms de uitvoering van vooraf opgemaakte dispositiën (b. v. volgorde van onderdeelen in de marschcolonnes enz.) onmogelijk, althans dikwijls bezwaarlijk.

Het zal ongetwijfeld iedereen duidelijk zijn, dat de beschrevene manoeuvres nog stof tot andere beschouwingen geven.

Zij zijn echter door mij opzettelijk achterwege gelaten, omdat eerst uit de officieele rapporten, geheel nauwkeurig de ware toedracht kan blijken, en het leveren van beschouwingen,

die later misschien zouden moeten gewijzigd worden, niet aanbevelenswaardig is.

Ik heb daarom dan ook alleen den indruk weêrgegeven, die de manoeuvres op personen bevoegd om te beoordeelen, hebben gemaakt, en enkel die punten behandeld, welke ik op het terrein zelve heb waargenomen.

1 September 1876.

Nieuwe uitgaven van DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

DE KOGELBAAN
DER
GETROKKEN VUURWAPENS,

MET EENE
WISKUNDIGE INLEIDING

DOOR
J. VAN DAM VAN ISSELT,

Kapitein der Infanterie.

Met 3 platen. Prijs f 4,25.

BEKNOPT OVERZICHT
VAN
PROEVEN EN OEFENINGEN,
WELKE IN HET JAAR 1873

bij het wapen der Artillerie hebben
plaats gehad,

GETROKKEN UIT DE DAAROVER INGEDIENDE VERSLAGEN.

Prijs f 1,—.

DE DRAAGBARE WAPENEN
DER
NEDERLANDSCHE LANDMACHT.

VOORNAMELIJK TEN DIENSTE VAN HEN, DIE ZICH TOT HET
OFFICIERS-EXAMEN BIJ DE INFANTERIE EN CAVALERIE
WENSCHEN VOOR TE BEREIDEN,

DOOR
Jhr. C. K. VAN DER WIJCK,
1e Luitenant bij het Regiment Grenadiers en Jagers.

Met 5 platen. Prijs f 2,25.

DE NIEUWERE GEVECHTSLEER,

DOOR
W. K. L. VAN HELDEN,

Majoor van den Generalen Staf.

Met 1 plaat. Prijs f 1,50.

MILITAIRE TELEGRAPHIE,

beschouwd met het oog op de verdediging

VAN

N E D E R L A N D ,

GROOTENDEELS VERTAALD OVERGENOMEN EN UIT
VERSCHILLENDE WERKEN BIJEENGEBRACHT DOOR

C. F. H. Putman Cramer,

Kapitein der Infanterie.

Met 4 platen en 1 kaart.

Prijs f 1,50.

Beknopte Verhandeling over RIVIERVERSPERRINGEN EN TORPEDO'S,

DOOR

P. K. P. J. VAN SLOTEN,

Kapitein der Infanterie.

Prijs f 1,20.

P L A T E N

VAN HET

ARTILLERIE-MATERIEEL

DER

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE MARINE.

Met beschrijving.

Prijs per plaat f 0,25.

H E T I J Z E R ,

ZIJNE BEWERKING, EIGENSCHAPPEN EN TOEPASSING.
EEN LEER- EN HANDBOEK VOOR INGENIEURS,
BOUW- EN WERKTUIGKUNDIGEN,

DOOR

D. GROTHE,

Hoogleeraar te Delft.

Gebonden in linnen f 2,50.

POPULAIRE NATUURKUNDE.
VRAGEN OMTRENT DE
VOORNAAMSTE NATUURVERSCHIJNSELEN,

BEANTWOORD DOOR

Dr. J. H. VAN DEN BROEK.

Prijs / 1.80.

EENVOUDIGE HANDLEIDING

TOT DE

PHOTOGRAPHIE OP COLLODIUM;

BEHELZENDE :

DE NEGATIEVE EN POSITIEVE MANIER, HET DROGE
COLLODIUM, DEN STEREOSKOOP, DE POSITIEVE
PROEVEN OP PAPIER ENZ.,

NAAR HET FRANSCH

VAN

D. VAN MONCKHOVEN.

Opgehelderd door 115 houtsnéeffiguren.

Prijs / 2.10.

L. G. Kleffel,

HET NIEUWSTE

OP HET GEBIED DER

PHOTOGRAPHIE.

Prijs / 0.80.

**VERSLAGEN ,
RAPPORTEN EN MEMORIEN**
OMTRENT
MILITAIRE ONDERWERPEN.

Uitgegeven door het Departement van Oorlog.

Deel I—VIII. Per deel f 3.—

MEDEDEELINGEN

BETREFFENDE

HET ZEEWEZEN.

UITGEGEVEN DOOR DE ZORG VAN HET DEPARTEMENT VAN MARINE.

Deel I—XVIII. f 48.30.

Elk deel is afzonderlijk verkrijgbaar.

KORT OVERZICHT

VAN DE

STAATSREGELING VAN ONS VADERLAND.

VAN HET JAAR 1428 TOT OP ONZEN TIJD.

DOOR

Dr. R. L. BEYNEN.

VIERDE DRUK.

Prijs f 1.25.